

SÖDERKÖPING

RÅDhus

THE TOWN HALL

Söder
köping

Söderköpings kanske mest framträdande byggnad är det gula rådhuset vid Storån. Intill finns en välvd stenbro från 1850-talet och framför huset breder Rådhusorget ut sig.

Platsen blev tidigt stadens hjärta. I mötet mellan Storån och Lillån växte en handelsplats fram som byggdes ut till stad runt år 1200. Rådhusorget var huvudgatornas nav och här låg också hamnen, som var förutsättningen för att en stad skulle anläggas.

Det första rådhuset

Söderköpings rådstuga och rådmän omnämns första gången runt år 1300, men troligen hade Söderköping ganska snart efter stadsbildningen både råd och rådstuga. 1253 benämns t ex borgaren Götulf Ryss i ett köpeavtal med samma titel som medlemmar i rådet senare fick.

Eftersom det nuvarande rådhuset vilar på den medeltida källaren vet vi att det första rådhuset var ca 12,5 x 8,3 meter stort. Det bör ha varit en tvåvånings tegelbyggnad med torvtak och en utvändig trappa upp till rådssalen.

Under 1400-talets senare del byggdes ett torn i fyra våningar till på den södra sidan, mot Munkbrogatan. Trappan flyttades till tornet. Kanske fick huset också den för tiden så karakteristiska trappgaveln.

I gatuplanet skedde försäljning och utskänkning och i källarvalven fanns varulager. Ett skärmtak gick utmed hela fasaden mot torget som väderskydd för handeln.

Så här kan 1400-talets rådhus ha sett ut.

Illustration: Björn Svensk.

The 15th century town hall may have looked like this.

Illustration: Björn Svensk

Ombyggnad till renässansrådhus

Rådhuset skadades under nordiska sjuårskriget 1567, då hela staden brandhärjades av både svenskar och danskar. 1575 uppmanade kung Johan III stadens borgerskap att förbättra sitt rådhus. Troligen byggdes det nya mellan 1576-1587. Detta rådhus vet vi lite mer om eftersom flera syneprotokoll och anteckningar om reparationer finns bevarade från 1600- och 1700-talen. Det finns även en uppmättningsritning från 1773.

Byggnaden förlängdes nu åt bron och den nya gaveln gick i renässansstil. Gavelspetsen höjde sig tre meter över taket som fortfarande var ett torvtak och skulle så förbli fram tills byggnaden revs. Det nya tornet blev betydligt högre än det föregående, 30 meter, avslutat med tornhuv och lanternin. Troligen var tornhuvens spånbelagd. I tornet hängde en klocka gjuten 1571. Det fanns också ett tornur med urtavla åt två håll och över urtavlan satt ett gubbsansikte med öppen mun och ett klot som angav månens faser.

1687 fanns fem välvda källare under rådhuset. Det var bl a stadens vin- och ölkällare och ovanpå den två rum för servering av gästerna. Tre källare tillhörde handelsmän och över dem var en stor bod. Bod och servering låg i markplan med ingång från torget. En sjätte källare fanns under tornet och användes av byfogden och över den låg bödelskammaren.

Under 1770-talet upptog stadens vinkällare fyra av

Ur Suecia Antiqua, 1660 - 1716. Rådhuset till höger.

From Suecia Antiqua, 1660 - 1716. The Town Hall to the right in the picture.

källarna. Den femte var stadens spruthus och den sjätte, under tornet, var fängelse.

Inredningen

1687 antecknas inredningen i rådssalen: Innanför skranket fanns ett långbord med grönt klädestäcke, en stol, bänkar med dynor, tre skåp, en stockbänk, en lång stol, en kista, fattigbössa, klocka, stadens fana och karta. Under 1700-talet ersattes bord och bänkar med 13 karmstolar och ett ovalt bord. Utanför skranket fanns tre stockbänkar, 20 plakat upphängda runt väggarna, ett skarprättarsvärd, en hammare, två halsjärn, ett grönt skåp, två kistor samt kontrollmått.

I torndelen var acciskammaren där tull/avgifter hanterades. Där fanns ett "bord med fot", tre stockbänkar och två kistor. Vid den tillhörande förstugan fanns också ett "privét" (dass).

Rådet / The court, Augsburg, 1457.

Rådet

Ute på torget hölls den "allmänna rådstugan" som alla borgare skulle delta i. Vid valborgsmäss valdes alla tjänster, fångvaktare, skrivare, rådet och herre-

Sigill med stadsvapnet på pergamentsbrev, 1430. Sigill med lejon, 1399, liknande finns från 1293. Riksarkivet.
Seal with the town arms on a parchment letter, 1430.
Seal with a lion, 1399, similar exists in 1293.

dagsman (riksdagsman). Enligt medeltida stadgar skulle rådet innehålla 12 ledamöter, både svenska och tyska rådmän. Två eller fyra borgmästare valdes som turades om att tjänstgöra och resten var rådmän. Tysk klingande namn i rådet var t ex 1293, Gerard Plump och Könike Bagge.

Rådet hade hand om skattefrågor, stadens gemensamma ekonomi och rättegångar i "rådstuvurätten". För brott som kunde medföra dödsstraff fanns en särskild nämnd.

Stadsskrivaren var rådets tjänsteman och högt betald. Han skrev protokoll på svenska och latin, utfärdade pass, börsbrev, offentliga handlingar och skötte stadens korrespondens.

I rådssalen fanns fattigbössan, bibeln och lagboken. I bössan lades mindre bötesummor. 1575 innehöll den 242 mark som överlämnades till de fattiga, vilket motsvarade fem årslöner för en borgmästare.

Söderköpingslagen

Rådet dömde efter Söderköpings egen stadslag. Den är från ca 1300 och finns fragmentariskt bevarad i senare avskrift. 1350 kom Magnus Erikssons allmänna stadslag som gällde hela riket fram till 1734.

Tornväktaren

I rådhusornet fanns under senare delen av medeltiden och fram till 1800-talets slut, en vakt som skulle ringa i "vårdklockan" när brand utbröt. Han ringde "i vård" på kvällen när alla eldar skulle släckas och

Söderköpings lagbok från ca 1300 i senare avskrift, Kungliga Biblioteket.
The city law of Söderköping from ca 1300 in a later transcript.

“ur vård” på morgonen då det blev tillåtet att elda igen. Han skulle också ropa ut timmarna nattetid. När man ringde “i vård” gick också borgerskapets nattliga brandvaktspatruller ut.

Fångvaktargård

Söder om rådhusornet, invid Munkbrogatan, fanns en fångvaktargård med en tvåvånings träbyggnad som var stadens häkte, tjuvkistan, samt en liten stuga som var fångvaktarens. Från gården tog man sig till översta tornvåningarna via en trätrappa utmed tornväggen. Det förekom då och då rymningar både från fängelset och häktet, med kännbara bötesstraff för fångvaktaren.

Mästerman

En föraktad tjänst var mästermannens, bödelns. Han rekryterades från de dödsdömda. Bödeln märktes, brännmärktes eller fick öronen eller näsan avskuren. I stadens räkenskaper 1580 finns just bandage till bödeln som en utgift. Det året fick en tjuv från Linköping anställning i Söderköping när den förra bödeln rymt. 1580 reparerades också galgen på Ramunderberget, en återkommande utgift i stadskassan, då den rutnade eller blåste ner.

Bödeln hade fri bostad och lönen bestod av den avgift som den straffades familj fick betala, olika pris för olika straff. Söderköpings bödel hade också hand om rättarplatsen vid Skönberga kyrka där ytterligare en spöpåle, galgbacke, trämyrr och tjuvkista fanns.

Rådhuset i renässansstil. Th syns fångvaktargården.

Del av målning av Hans Högberg från 1980-talet.

The Town Hall in Renaissance style. The watchman's house to the right. Painting by Hans Högberg.

Torget

Torget var från tidig medeltid omväxlande belagt med trä eller sten. Runt torget fanns handelsbodas med luckor som fälldes ner under öppettid.

På torget, i närheten av hamnen, var troligen stadsvågen uppställd och i rådhuset förvarades alla kontrollmått för längd och volym, samt brännjärn med stadens symbol. Mitt på torget fanns också spöpålen och trämärren där kroppsstraff utdelades offentligt. Här hölls också alla stora möten som den allmänna rådstugan, och här lästes kungörelser från kungar, råd och fogdar upp.

1700-talets förfall

1687 antecknades att norra gavelspetsen hade förfallit och att vindflöjeln var nedblåst. Väggar och pelare var delvis förmultnade och murar rämnade.

1739 gjordes omfattande arbeten, bl a tillkom en inre trappa och en ny huvudingång. Huset beskrevs som vitkalkat med torvtak. Tornhuv, portar och källarluckor var rödtjärade. Tornet pryddes av fem flaggor och de två urtavlor var målade i ljus oljefärg med förgyllda visare.

1770 var byggnadens skick så dåligt att stadens styrelse istället hyrde två rum på färgarens gård. Det fanns inga pengar till reparationer. 1773 stängdes bron av för rasriskens skull och ett par dagar senare, den 17 maj, blåste den pampiga renässansgaveln ner. En allmän rådstuga hölls omedelbart där man beslutade att riva byggnaden.

Uppmättningsritning, 1773, fasad ut mot torget. Den rasade gaveln finns inte med på ritningen. Riksarkivet. *Measurement plan, 1773. Front facing the square. The collapsed gable is not shown on the plan.*

Nuvarande rådhus

Det nya rådhuset ritades och byggdes av J F Fehmer och Abraham Pousette. Arbetet pågick 1773 - 1777. Under 1900-talet skedde flera större ombyggnader. Idag är rådhuset byggnadsminne.

Byggnaden är 23 x 9 meter, samma mått som renässansrådhuset (som därutöver hade ett torn om 8 x 8 meter). Den är i två våningar, av putsat tegel vilande på en sockel av natursten. Taket är valmat, täckt av kopparplåt och har en åttkantig takryttare av trä. Takryttaren har urverk med malmklocka och en balkong med järnräcke löper runt den. Entrén är centrerad och vetter ut mot torget. Fönstren är småspröjsade och utan omfattning. Rådssalen, belägen på andra våningen, är renoverad till ursprungligt 1700-tals-utseende med marmorerade väggfält.

Källaren är huvudsakligen den medeltida. Av de ursprungliga fem tunnvalvda källarna finns de tre mittersta synliga. De andra två är igenfyllda.

När rådhuset byggdes beslutade man att återanvända en del gravstenar från S:t Laurentii kyrka till grundstenar. I det sydvästra hörnet syns inskriptionen efter borgaren Nils Swensson, död 1677 och hans hustru Mari Larsdotter född 1622.

Rådhuset användes för sitt ändamål fram till 1947, då Söderköping upphörde att vara en självständig rättslig enhet. Det användes även som polisstation och senare till kommunal administration och turistbyrå som flyttade ut 1999. Rådssalen användes till kommunstyrelsens sammanträden fram till 2012.

Ritning från 1773, fasad ut mot torget. Riksarkivet.
Plan from 1773, the front facing the square.

The Town Hall in Söderköping

The site for the Town Hall and the square soon became the centre of the town. Where the rivers meet a market place grew up and it expanded into a town around the year 1200. The Town Hall square became the hub of the main streets and here was also the harbour, which was a prerequisite for the town's foundation. Söderköping probably had both a council and a town hall shortly hereafter. The present town hall is built on the cellars of the medieval town hall and we therefore know that the first town hall was as big as 12,5 by 8,3 metres. It might have been a two stories brick building with a sod roof and an outside staircase to the upper-floor great hall.

During the latter part of the 15th century a four stories high tower was added on the south side. In 1567 the town and the town hall were ravaged by war and fire. The building was reconstructed and extended towards the bridge and a new gable in Renaissance style was added. The tower was built 30 metres high with a bell cast in 1571. There was also a tower clock and above the clock face were an old man's face with its mouth open, and a ball showing the phases of the moon.

The town hall tower had a watchman and he had to toll the bell in case of fire. The bell also sounded every evening when fires had to be put out and every morning when fires were allowed to be lit again. The watches continued until the late 19th century.

The town scales and different kinds of standards for barrels, yardsticks and other measurements used in the harbour's businesses were also kept here.

In the middle of the square was the whipping-post and the flogging was executed here.

Förmaket används som vigselokal.
The Parlour is used for weddings.

In the town hall cellars were the town's beer and wine cellars. Under the tower were the prison cells with the hangman's office above. The hangman was recruited from men condemned to death. He was branded or had his ears or nose cut off. In the accounts from 1580 the cost of bandages for the hangman is noted. That year a thief from Linköping was hired as hangman in Söderköping to replace the last one, who had run away.

The "general council" consisting of all the burghers in town elected the members of the Council. The Council decided in matters concerning taxes and town economy and they also held trials. Söderköping had its own law from the end of the 13th century. General city laws for the whole country were passed in ca 1350.

In 1770 the Council was moved out from the Town Hall since the building was in a bad condition. The bridge was closed because of the risk of collapse in 1773 and shortly afterwards the great Renaissance gable fell down due to a storm. The Council decided to tear the building down immediately.

The work on the new Town hall progressed through the years 1773-1777. The building has later been renovated and the interior rebuilt several times in the 20th century. It is today a listed building.

The present Town Hall is 23 by 9 metres, the same measurements as the previous one but without the tower. It is two stories high, built in brick with a plastered façade and a base of stone. The roof is covered in copper sheets. On the roof ridge there is a wooden roofturret with a clock and a bell. The cellars are mainly the medieval ones.

The Town Hall was used as a town hall and court house until 1947. Later on the hall has been used by the municipal administration and Tourist Office until 1999.

Källor:

Harrison, Dick - "En medeltida storstad – historien om Söderköping", 2012

Helmfrid, Björn - "Söderköpings historia tiden 1568-1690"

Lihoff, Svante - S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1977

Lönnqvist, Olov - S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1987

Lönnqvist, Ola - S:t Ragnhilds Gilles årsbok 2005

Zachrisson, Sune - S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1960

Text och foto: Monica Stangel Löfvall

Foto: Thomas Petterson

Övriga bilder se resp. bildtext

Söderköpings kommun 2014

Ölhane, tappkran,
medeltida fynd från Söderköping
Tapping-cock, tap for beer,
medieval find from Söderköping.

Söderköpings kommun